Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна, Ж.Баласагын атындагы кыргыз улуттук университетине, Ж.Баласагын атындагы кыргыз улуттук университетине жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетине караштуу Д.10.18.575. диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясынын мүчөсү, филология илимдеринин доктору, профессор С.Искендерованын 10.01.01 - кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн берилген Мустафа Йылмаздын "Кыргыз жана түрк акындар чыгармачылыгындагы диний ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары" деген темадагы диссертациясына

КОРУТУНДУСУ

1. Диссертациялык Кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке иштин дал келиши.

Мустафа Йылмаз тарабынан жазылган "Кыргыз жана түрк акындар чыгармачылыгындагы диний ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары" деген темадагы кандидаттык диссертациясы диссертациялык кеңештин профилине туура келет.

Диссертациялык иште дили бир, дини бир кыргыз-түрк элдеринин диний ырларынын жаралышын, өсүш эволюциясын кароодо эки элдин табияттын сырларын толук түшүнүп биле элек мезгилдериндеги мифологиялык таанымга негизделген анимизимдик, тотемдик, магиялык, фетиштик архаикалык түшүнүктөрүнөн баштап кароого аракеттенет жана алардагы айырмачылыктар менен окшоштуктарды салыштырып кароо менен изилдөө жүргүзүлөт.

Иштин максаты катары: Иштин негизги максаты эки элдин акындар чыгармачылыгындагы диний ырлардын жаралуу себептерин, тематикалык ар түрдүүлүгүн, элдик оозеки чыгармачылыгы, эпикалык мурастарындагы ырларды салыштырма планда кароо жана жогоруда айтылгандай алардын окшоштуктарын, айырмачылыктарын белгилөө болуп эсептелинет.

Коюлган максатты ишке ашыруу үчүн төмөндөгү милдеттер коюлган:

- Кыргыз жана түрк элдеринин фольклорундагы, акындар чыгармачылыгындагы диний ырлардын изилдениш тарыхын талдоо, буга чейин адабияттаануу илиминде топтолгон илимий-теоретикалык эмгектерди анализге алуу;
- Диний ырлардын, акындар чыгармачылыгындагы диний мотивдердин табиятын аныктоо жана анын айтылып калышын, максатын, түрлөрүн талдоого алуу, пайда болуу шарттарын белгилөө;
- Кыргыз жана түрк эпикалык мурастарындагы диний ырлардын көркөм функциясын аныктоо;

- Кыргыз-түрк акындар чыгармачылыгындагы диний ырлардын каада-салттык, ырым-жырымдык мүнөзүндөгү синкреттик абалын анализдөө элдик фольклорго жана эпикалык мурастарга талдоо жасоо;
- Түрк элдери менен кыргыздардагы генитикалык байланыштын бар экендигин дин ырлары, акындар чыгармачылыгындагы диндик көз караштар аркылуу далилдөө;
- Кыргыз-түрк акындык өнөрүндөгү диний теманын уланылышы жана замана темасындагы жалпылык, айырмачылыктарды белгилөө;
- Диний ырлардагы көркөмдүк өзгөчөлүктөрдөгү жалпылык, айырмачылыктарды талдоо.

2. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу.

Дүйнөдө канча улут болсо алардын баардыгынын ишенген дини, сыйынган кудайы бар. Ошолордун ичинде кыргыз-түрк улуттарынын да өз дини бар - ал мусулман дини. Дин жөнүндө бизде, айрыкча, кыргыз окумуштууларынын арасында акыркы эгемендүүлүк жылдарында гана кенен, терең, негиздүү сөз козгоого мүмкүнчүлүк болуп отурат. Мурдагы Совет доорунда "дин - адамдардын башын айлантуучу апийим" - деп келгенбиз, Советтик идеологиянын багыты да динге каршы болгону белгилүү, бардыгыбыз атеист болуп, жогорку окуу жайларда да "атеизм" деген сабак өтүлүп, анда Маркс-Энгельс, Лениндердин дин жөнүндөгү айткандарына таянып, динди өтө коркунучтуу нерсе катары түшүндүрүп, ага байланышкан иш-аракеттерди токтотуп, чектеп келишкен. Мына ушул өңүттөн алганда да диссертациянын темасы өтө актуалдуу болуп эсептелет, бул дагы бир жагы. Экинчиден, кыргыз акындарынын гана чыгармаларында эмес, эки тектеш элдин чыгармаларынын дин жөнүндөгү ырларынын салыштырылышы теманын актуалдуулугун дагы да бекемдейт.

3. Илимий жыйынтыктар.

Кыргыз-түрк акындарынын чыгармаларын салыштырып талдоого алуудан көрүнөт.

1-жыйынтык. Кыргыз эли сыяктуу эле түрктөрдүн диний ырларынын жаралышынын башаты байыркы мезгилдерге барып такалат. Түрк адабиятында алгачкы жазма булактар VIII кылымдан бери башталды дейт да оозеки адабият катары жашайт (I глава I бөлүм).

2-жыйынтык. Түрктөрдүн байыркы мезгилдерде Теңирге сыйынуусу негизги орунда тургандыгы айтылат. Түрк диний ырларынын жаралуу өнүгүүсүндө өзгөчө орунда шаман дини тургат. (I глава I бөлүм).

3-жыйынтык. Кыргыздарда адабияттын алгачкы пайдубалын түзүүчү ырлар отко табынуу негизги орунда турат, мисалы, "Нооруз майрамындагы ыр" (I глава I бөлүм). Түркиялык түрктөрдө дагы бар.

4-жыйынтык. Ислам дининин кириши менен пайда болгон ырлар

Кыргыздардагы диний ырларынын өсүш эволюциясын 3 этапка бөлүнөт: 1) Теңирге ишенүү, жер-сууга, Айга, Күнгө сыйынууну ичине алган

шамандык, тотемдик ишенимди кармануудан келип чыккан дуба-дарым ырлары. 2) Орто Азия, Иран, Азербайджан элдериндей отко табынуу, пейилди ондоо жана башканы туюнткан алас-аластар, "Шырылдаӊ", "Бекбекей", "Койчунун ыры" өӊдүү ырлар. 3) Ислам динининин таасиринен жаралган ырлар. (I глава I бөлүм). 4) Түрк ислам адабияты. Дин жана байыркы түрк адабиятынын синтезинен пайда болгон адабият болуп эсептелинет (I глава I бөлүм). Түрк ислам адабияты Караханиддер доорунда Ж.Баласагындын "Куттуу билим" дастаны менен башталган дейт. *Анда эмне үчүн кыргыз ислам адабшты андан башталбайт, себеби Ж.Баласагынкыргыз жеринде төрөлсө, кыргызга тиешеси болуп жатса?*

4. Диссертацияда чагылдырылган ар бир жыйынтыктын (илимий жобонун) жана изденүүчүнүн кортундусунун негиздүүлүгү жана ишенимдүүлүгүнүн деңгээли.

1-жыйынтык. Диссертанттын диний ырлар жөнүндөгү жыйынтыктары, койгон максаттары, аны чечүүдөгү милдеттери, аларды негиздөө үчүн колдонгон ыкмалары туура жана негиздүү.

2-жыйынтык. Кыргыз-түрк дин ырларынын акындык чыгармачылыгы диний тематиканын изилдениш тарыхын, методологиялык негиздерин кыргыз-түрк жана башка окумуштуулардын эмгектерине таянуу менен жыйынтыктайт.

3-жыйынтык. Кыргыз-түрк акындарынын өнөрүндөгү диний ырларынын ордун, маанисин, функциясын салыштырып караган. Түрк акындык өнөрү (ашык адабияты) XVI кылымда жаралганын, XVII кылымда Осмон мамлекети өнүгүүнүн бийик чегине жеткен мезгилде ашык адабияты да өнүктү. Ага өкүлдөрүн көрсөтүү менен ырастайт. Андан кийинки кылымдардагы өзгөчөлүктөрүнө токтолот. Акырында кыргыз жана түрк акындарынын эки башка географиялык алкакта болгондугуна карабастан чыгармачылыктарынын жаралуу, телчигүү мезгили бирдей деген тыянакка келет.

4-жыйынтык. Кыргыз-түрк акындарынын диний ырларындагы окшоштук жана айырмачылыктарды белгилейт.

Окшоштуктар:

1-окшоштук. Кыргыз-түрк элдеринин адабий мурастарында байыркы элдик ишенимдер (тотемизм, шаманизм, теңиризм ж.б.), ислам дини синкреттеше чагылдырылган.

2-окшоштук. Төкмөчүлүктүн салттуулугу. Устат-шакирт маселеси, синкретизм, түш көрүү, айтыш өнөрү, замана ырлары.

3-окшоштук. Кыргыз-түрк акындарынын диний ырларындагы башкы идея бирдей болгону боюнча. Алланы жана пайгамбарды ыйыктоо, жалган дүйнө, чын дүйнө жөнүндө ырдоо, орозо тутууга, намаз окууга ж.б. үндөө.

4-окшоштук. Төкмөлүктүн эң бийик чеги болуп айтыш өнөрү - кыргыз-түрк акындарынын чыгармачылыгынын жакындыгын, окшоштугун негиздеп турган жанр дейт. Мисалы, Балык менен Айтыкенин, Эсенаман менен

Чондунун ж.б. кыргыз акындарынын айтыштары. Түрк акындарынын Зүлали, Сүммани, Шенлик акындарынын айтышмалары же айтыштары.

5-окшоштук. Кыргыз акындарындай эле түрк акындарында да бири суроо берип, экинчиси ага жооп максатында суроо-жооп, табышмак ырлары, бирин-бири сөзгө жыгуу, сөз менен жолун тороп чалуу менен ар кандай тематикада ыр курашкан.

Айырмачылыктар:

1-айырмачылык. Дин түрктөрдүн жашоосунда өтө таасирдүү болгон. Түрк адабиятын доорлорго бөлүштүрүүдөгү негизги критерий да дин болгонун көрүүгө болот. 3 доорго бөлүнөт:1) исламдан мурунку түрк адабияты. 2) ислам доорундагы түрк адабияты. 3) батыштын таасири менен жаралган түрк адабияты.

2-айырмачылык. Түрк изилдөөчүлөрү кыргыз окумуштууларынан айырмаланып түрк адабиятында өзүнчө калыптанып калган багыт катары исламизимге өзгөчө басым коюшат. Аларда акындарынын ырчылык жеке өмүр жолу исламдын өнүгүүсүнө кошкон салымы менен бирге талдоого алынат. Түрк адабиятындагы диний ырлардын орду, мааниси, ашык адабияттагы дин маселелери түрк окумуштуулары тарабынан магистирдик, докторлук диссертацияларда иликтөөлөр жүргүзүлгөндүгү менен да айырмаланат.

3-айырмачылык. Кыргыз изилдөөчүлөрү ислам динине караганда элдин байыркы ишенимдери болуп фетиштик, анимисттик, тотемдик түшүнүктөрүнө басым коюу менен диний ишенимдердин келип чыгышынан талдоого алат экен.

4-айырмачылык. Кыргыз адабиятында түрк адабиятындай өзүнчө диний багытта өнүккөн адабияттарды кезиктирүүгө болбойт. Кыргыз акындарынын чыгармачылыгында диндин таасири өзгөчө кол жазма адабиятынын өкүлдөрү "молдо" аталган акындардын чыгармачылыгында басымдуу экен.

5-айырмачылык. "Замана" багытындагы ырлар түрк акындарында кезиккени менен кыргыз акындарынын чыгармачылыгындай салттуу тема же адабий багыт катары өнүкпөй калган. Кыргыз акындарында замана тууралуу ырдап калышынын бир канча себептерин көргөзөт.

5. Диссертацияда чыгарылган ар бир илимий жыйынтыктын (жобонун) жана изденүүчүнүн корутундусунун *жацылыгынын деңгээли.*

1-жыйынтык *ж*арым-жартылай жаңы, себеби, буга чейин да бул ойлор айтылган.

2-жыйынтык жаңы, кыргыз-түрк акындарынын чыгармаларын талдоо аркылуу көрсөтөт.

3-жыйынтык *ж*аңы, айтыштардын формасы, тематикасы эки элдин акындарында бирдей экендигин мисалдар менен көргөзөт.

4-жыйынтык *ж*аңы, түрк окумуштуулары диний ырларды илимий талдоого алууда негизинен исламга басым коюп, өзүнчө мектеп түзүлүшсө,

кыргыз окумуштуулары мифологиялык, тотемдик, шамандык, культтук ж.б. байыркы ишенимдерге басым жасоо менен иликтейт.

5-жыйынтык жарым-жартылай жаңы. Синкреттүүлүк, эпикалык чыгармалардын байыркылыгы жөнүндөгү ойлор мурда эле белгилүү.

6. Ички биримдигин жана актуалдуу проблеманын теориялык жана прикладдык милдеттердин чечилишине алынган жыйынтыктардын багытын баалоо. Мустафа Йылмаздын "Кыргыз жана түрк акындар чыгармачылыгындагы диний ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары" деген темадагы кандидаттык диссертациянын жыйынтыктары ишенимдүү, оригиналдуу, өз оюн бекемдей алат, эки элдин акындарынын диний темадагы ырларын талдоо аркылуу эки элдин диндик ойлоосундагы түйүндүү маселелерди тактоого аракеттенет. Алынган жыйынтыктарынын көбү өз ара байланыштуу, практикалык сунуштары теоретикалык жоболордун негизинде түзүлгөн. Диссертация аталган маселе боюнча бир бүтүндүккө бириктирилген бир топ жыйынтыктарды камтыйт, кыргыз жана түрк адабияттаануусуна кошкон салымы бар. Ошол эле учурда айрым кемчиликтерди коргоого чейин оңдоо жагы сунушталат:

1. Түрк ислам адабияты Ж.Баласагындын "Куттуу билим" дастаны менен баштаган дейт (29-бет). **Анда кыргыздардагы дин ырлары качан башталган болот же Жусуп Баласагын кыргыздарга тиешелүү эмеспи?**
2. Кыргыз элинин акындык өнөрү качан пайда болгону тууралуу так маалыматты айтуу кыйын дейт да, айрым изилдөөчүлөр “XIII-XV кылымдарда пайда болгон дейт". Тактоо керек.
3. Түрк акындарындагы ислам маданиятынын пайда болушу, калыптанышы тууралуу бир катар магистирдик эмгектер бар деп алардын көп тизмегин берет (60-бет). Аларды адабияттардын тизмесинде берсе деле болот.
4. "Кыргыз-түрк эпикалык чыгармачылыгы диний мотивтердин орду жана мааниси" деген 1.3.бөлүмдө "Манас" эпосунун мисалында талдоого алат. Бул бир бөлүмдө башкача айтканда 17 бетте эки элдин эпосторундагы жогорку маселе терең чечилбей калгандай, бул тема өзүнчө терең чечүүнү талап кылат.

7. Алынган жыйынтыктардын практикалык баалуулугу. Кандидаттык диссертацияда алынган төмөндөгү илимий натыйжалар ишке ашырылган:

- Кыргыз-түрк адабиятындагы диний ырлар боюнча кийинки изилдөөлөрдө таяныч кылууга, иликтөөнүн багытынын андан ары улантылышына негиз болуп бере алат.
- Кыргыз -түрк элдеринин адабияты боюнча жазылган окуу куралдардын мазмундук жактан толукталышына мүмкүнчүлүк берет.
- Кыргыз-түрк адабиятынын тарыхы боюнча студенттерге, аспиранттарга окулган лекциялык курстарга кошумча маалымат катары берилет.

- Эки элдин адабияты боюнча лекцияларды, семинарларды өтүүдө, окуу программаларын түзүүдө пайдаланганга болот.

8. Диссертациянын негизги жобоолорунун, жыйынтыгынын жана натыйжаларынын жарыяланганын тастыктоо: Иш боюнча илимий макала, анын экөө РИНЦ тутумуна кирген жургалга жарык көргөн, жалпы 180 баллды түзөт.

Диссертациянын негизги жоболору төмөнкү макалаларда чагылдырылган:

1. **Yilmaz,** M. Mehmed Nasuhi Efendinin Hayati ve eserleri [Текст] / M. Yilmaz // Жаш илимпоздордун I эл аралык конгрессинин билдирүүлөрү. Атайын чыгарылыш - 2016. - 139-145-б.
2. **Йылмаз, М.** Кыргыз фольклорундагы зароастризм дининин элементтери жана исламдашуу процесси [Текст] / М.Йылмаз // К.Карасаев атындагы БГУнун Жарчысы. - №4 (42). - 2017. - 37-41-б.
3. **Йылмаз,** М. Түрк элдеринде исламга чейинки диний поэзияга жалпы көз караш [Текст] / М.Йылмаз // К.Карасаев атындагы БГУнун Жарчысы. - №2 (44). - 2018. - 41-46-б.
4. **Йылмаз, М.** Түрк элиндеги исламга чейинки диндер жана диний ишенимдер [Текст] / М.Йылмаз // К.Карасаев атындагы БГУнун Жарчысы. - №2 (44). – 2018. – 51-55-б.
5. **Йылмаз, М.** Шаманистские верования кыргызов и образцы первых религиозных песен [Текст] / М.Йылмаз // Наука и образование: новое время. - 2018 - №3(18). - с. 19-22. http:// articulus-info.ru
6. **Йылмаз, М.** Народные верования в древности и возникновение фольклорных жанров [Текст] / М.Йылмаз // Наука и образование: новое время. - 2018 - №3(18). - с. 22-25. http:// articulus-info.ru
7. **Йылмаз, М.** Anadoluda dini sıırın oluşmu [Текст] / М.Йылмаз // Тил, адабият жана искусство маселелери. Атайын чыгарылыш. - 2018. - 103-107-б.
8. **Йылмаз, М.** Түрк эпостору тууралуу жалпы маалымат [Текст] / М.Йылмаз // Известия ВУЗов Кыргызстана. - 2018. - №7 (29 ст) - 2018. - 136-140-б.

9. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.
Автореферат диссертациянын мазмунуна дал келет.

10. Жетектеген уюмду, **расмий оппоненттерди дайындоо жөнүндө сунуш:**

Жетектөөчү мекеме катары - 10.01.01-кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин докторлору, кандаттары эмгектенишкен К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин Кыргыз адабияты жана манастаануу кафедрасын;

Биринчи расмий оппонент катары изилдөөнүн проблемасына жакын эмгектери бар: Кыргыз повесттериндеги подтекст проблемасы (50-60-жылдар). - Б., 1999, - Монография; 1960-жылдан кийинки Кыргыз адабияты (обзордук макала) // Китепте: Түрк дүйнөсүнүн адабият тарыхы. 9-том, - Анкара, 2007. №1. - 65-68-б.; Адабий кырдаал жана көркөмдүк жаңылануулар. Монография. - Б., 2009. - 420 б., филология илимдеринин доктору **Кадырманбетова Айнура Күмөновнаны** (автореферат боюнча шифры 10.01.01) сунуш кылам.

Экинчи расмий оппонент катары изилдөөнүн проблемасына жакын эмгектери (Манас ысмынын келип чыгышы. // "Жусуп Мамайдын манасчылык өнөрү" деп аталган илимий конференциянын материалдары. Талас мамлекеттик университетинин Жарчысы - Бишкек, 2014.) бар филология илимдеринин кандидаты, доцент **Медетов Аскар Советовичти** (авторефераты боюнча шифры 10.01.01) сунуштайм.

Диссертациялык кеңештин эксперти Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине, КРнын УИАнын Ч.Айтматов атындагы тил жана адабият институтуна жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетине караштуу Д **10.18.575.** диссертациялык кеңешке **10.01.01 - кыргыз адабияты адистиги** боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн берилген **Мустафа Йылмаздын "Кыргыз жана түрк акындар чыгармачылыгындагы диний ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары"** деген темадагы диссертациясын кабыл алууну сунуш кылат.

Эксперттик комиссиянын
төрайымы, филология илимдеринин
доктору, профессор **Искендерова С.И**

Эксперттик комиссиянын мүчөсүнүн колун тастыктаймын:

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, ф.и.к. ________ **Ыйсаева Н.Т.**

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна, Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине жана К.Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетине караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды коргоо боюнча түзүлгөн Д. 10.18.575 диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясынын мүчөсү Орозобекова Жылдыз Калмашевнанын 10.01.01–кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган Мустафа Йылмаздын "Кыргыз жана түрк акындарынын чыгармачылыгындагы диний ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары" аттуу темадагы диссертациясы боюнча

КОРУТУНДУСУ

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясынын мүчөсү Орозобекова Жылдыз Калмашевна изденүүчү Мустафа Йылмаздын 10.01.01 - кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган "Кыргыз жана түрк акындарынын чыгармачылыгындагы диний ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары" деген темадагы диссертациясын карап чыгып, төмөндөгүдөй корутундуга келди:

1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистик кенештин дал келиши.

Мустафа Йылмаздын 10.01.01 - кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган "Кыргыз жана түрк акындарынын чыгармачылыгындагы диний ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары" деген темадагы кандидаттык изилдөөсү диссертациялык кеңештин профилине туура келет.

Иште 10.01.01 - кыргыз адабияты адистигинин паспортуна толук ылайык келген проблемалар каралган. Анда кыргыз жана түрк акындарынын чыгармачылыгындагы дин темасындагы ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктарына байланыштуу маселелерге кеңири изилдөөлөр, талдоолор жүргүзүлгөн.

Иштин максаты катары кыргыз жана түрк акындарынын чыгармачылыгындагы дин ырларынын окшоштуктарын жана айырмачылыктарын жан-жактуу кароодо концептуалдуу түрдө дин темасындагы ырлардын жаралуу башатын, тематикасынын ар түрдүүлүгүн жана кыргыз фольклорунда алган орду бар экенин белгилөөнү максат кылат.

Бул максат диссертацияда төмөнкүдөй **милдеттерди** аткаруу менен чечилген:

- Кыргыз жана түрк акындарынын чыгармачылыгындагы дин ырларынын окшоштуктары жана айырмачылыктарын кароодо акындык поэзия боюнча дин темасындагы буга чейинки адабият таануу илиминде топтолгон илимий-теориялык базаны негизге алуу;
- акындар чыгармачылыгындагы дин темасындагы ырлардын, мотивдердин, табиятын аныктоодо, пайда болуу жагдайларын эки элдин генетикалык жактан түпкү теги тамырлаш экендигинин байланыштуулугу менен кароо;
- кыргыз жана түрк эпикалык мурастарындагы дин ырларынын көркөм функциясын аныктоо;
- Кыргыз жана түрк акындарынын чыгармачылыгындагы дин темасынын каада-салт, ырым-жырымдарга байланыштуулугу, жалпы эле элдик фольклордо анын ичинде эпикалык мурастарда орун алгандыгына текст боюнча аналитикалык талдоо жүргүзүү;
- кыргыз жана түрк элдеринин түпкү генетикалык байланыштарын акындар поэзиясында орун алган дин темасындагы ырлардын маани-манызы аркылуу башкы булак катары көргөзүү;
- кыргыз жана түрк акындык өнөрүндөгү замана темасынын орун алышы алардын үндөштүгү, жалпылыгы жана ажырымын белгилөө;
- акындык поэзияда орун алган дин ырларынын берилишиндеги көркөмдүк өзгөчөлүктүн жалпылыгы жана ошондой эле айырмачылыктарын талдоого алуу.

Диссертациянын изилдөө объектиси катары кыргыз жана түрк акындар поэзиясына кирген элдик фольклордун лирикалык жана эпикалык чыгармаларынын жанрдык түрлөрүнө кирген ырлар, поэмалар, дастандар, баатырдык эпостор алынган. Ошондой эле акындык поэзияда жаралган чыгармалар боюнча иликтенген ушул аспекттеги тигил же бул проблеманын алкагында козголгон проблемалар боюнча ой-пикирлер илимий макалалар, диссертациялык иштер, монографиялар алынган.

Изилдөөнүн методдору катары тарыхый-обзордук, салыштырма-типологиялык, адабий-теориялык талдоо методдору колдонулган. Бул изилдөө 10.01.01 - кыргыз адабияты адистиги боюнча изилдөөлөрдүн талаптарына туура келет.

2. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу: Элдик фольклордо жана акындык поэзиясында дин темасы абалтан калыптанып келген, ал аң сезимдик полярдуулукка ээ. Мында акындык поэзиядагы дин темасы багыттуу түрдө эволюциялык өвгүгүү жолу менен каралат. Дин темасы адабий процессте позитивдүү жана же карама-каршылыктуу көз караштарга ээ болуп келген. Автордун белгилегенине караганда коомдук өнүгүүнүн жолунда мамлекеттик системалар да өз таасирин тийгизген. Буга таянып кыргыз жана түрк акындарынын чыгармачылыгын системалуу түрдө талдоого алуу замандын талабы экендигин белгилеп, теманын актуалдуу экендигин көрсөтөт. Жогоруда айтылгандардын негизинде изденүүчү

тарабынан аткарылган илимий изилдөө актуалдуу жана өз убактысында дешке болот.

3. Илимий жыйынтыктар. Изилдөөдө кыргыз адабият таануу илиминин өнүгүшү үчүн да маанилүү илимий талдоолор жүргүзүлүп, негиздүү жана ынанымдуу төмөнкүдөй теориялык жыйынтыктар чыгарылган:

1-жыйынтык. Акындар чыгармачылыгы жалпы эле адабият таануу илиминде, ошондой эле ага танапташ социалдык-гуманитардык илимдерде, алсак, фольклор, тарых, адабият илиминде, философия илиминде зор кызыгуу туудуруп, нечендеген илимий изилдөөлөрдүн объектисине жана предметине айлантылган **(I бап, 1.1 параграф).**

2-жыйынтык.Кыргыз адабий айдыңында оозеки адабият жана профессионал адабият деп бөлүнсө; түрк адабиятында исламга чейинки адабият, исламдын тушундагы адабият жана батыштын таасири астындагы адабият деп мезгилдештирүүгө бөлүнөт. Мында кыргыз жана түрк акындар поэзиясында чыгармалардын мазмуну (шаманизм, тенгризм, ислам) диндеринин синкреттүүлүгүн көргөзөт. Ушундай бөлүштүрүү менен дин темасын кеңири кароого болот деген тыянакка келет **(I бап, 1-2-параграфтар).**

3-жыйынтык. Кыргыз адабиятынын тарыхында акындык поэзия өнөрү байыркы мезгилдерден бери өнүгүп келип XIX кылымдын аягы XX кылымдын башында өзгөчө бийиктикке жетсе, түрк адабиятында XVI кылымдан бери карай алганда Осмон империясынын тушунда бийиктигине жетип, XVIII кылымда уланып, XIX кылымда атайын жөнг (уюм) пайда болуп, түрк акындык өнөрү кыргыз акындык поэзиясынан илгери пайда болгондугу; түрк ашыгдарынын чыгармачылыгына суфизмдик дербиштер басымдуу таасир тийгизсе, дин темасы кыргыз акындык поэзиясына дин түшүнүгүн таратуучу миссионерлер тарабынан жайылтылып, ал жалпы эле Орто Азия элдерине тарай баштагандыгын белгилейт **(II бап, 1-бөлүмчө).**

4-жыйынтык. Ислам динин жайылтууда пайгамбарлар жөнүндө, беш маал намаз амалдарын аткаруу, чын дүйнө жана жалган дүйнө тууралуу, Алланын амирин данктаган ырларга үндөө жана үгүттөө таризинде иштер жүргөнүн көргөзөт **(II бап, 2-бөлүмчө).**

5-жыйынтык. Замана акындары кыргыз жана түрк акындык поэзиясында орун алып, көпчүлүк убакта идеялык коркөмдүк жагынан жалпылыктарга ээ экендиги, ыр түзүлүшүнүн окшоштуктары белгиленип, акындык поэзияда өзүнчө бир агымдын калыптанышына алып келди деген тыянакка келет **(II бап, 3-бөлүмчө).**

6-жыйынтык. Диссертациялык иштеги талдоодо акындык поэзия өнөрүндө баштапкы диний түйшөмөл түшүнүктөр, ишенимдер чоң диндерге негиз болуу менен катар өзүнүн баштапкы элементтери кошо сакталып калган. Ырлардын маани-маңызына караганда бир нече диндик элементтер аралашып кирген кездерде, өзүнүн сиңкреттүүлүгү менен дин темасындагы

акындык ырлардын кеңири форматта жайылышына түрткү болуп аны менен бирге кыргыз жана түрк акындык поэзиясынын эволюциялык жолунда тарыхый из калтырууга жеткен. Ошондой эле дин ырларында улуттук идеология жана саясий кызыкчылыктар кошо чагылдырылгандыгын тексттик материалдарды тартуу менен анализдерде тастыкталган **(II бап, 1-2-3 - бөлүмчөлөр).**

7-жыйынтык. Диссертацияда иликтөөнүн объектисине алынган жанрлардын жана жанрдык түрлөрдүн арсеналында, алардын тематикаларын талдап жүрүп олтуруп, акындык поэзиянын эволюциялык жолун ачыктап, ошондой эле окумуштуулардын илимий изилдөөлөрүнүн адабий-теориялык көз караштарында айтылган ой-пикирлердин жана гипотезалардын тыянактарына таянганда, кыргыз жана түрк акындык поэзиясы, кыргыз фольклорунун жана адабият таануунун, кыргыз профессионал адабиятынын тарыхында атайын багыттуу орун алды жана дин темасындагы ырлар эки элдин генетикалык тамырынын байланыштуулугунан улам жалпылыкка жана айырмачылыкка ээ, бул дин ырларынын башат булагы болушу ыктымал деген тыянакка келген **(II бап).**

4. Диссертацияда чыгарылган ар бир жыйынтыктын (илимий жобонун) жана изденүүчүнүн корутундусунун негиздүүлүгү жана ишенимдүүлүгүнүн деңгээли.

1-жыйынтык. Акындар чыгармачылыгы жалпы эле адабият таануу илиминде, ошондой эле ага жаатташ социалдык-гуманитардык илимдерде: алсак, фольклор, тарых, адабият илиминде, философия илимдеринин аспектисинде караганы зор кызыгуу туудуруп, акындык өнөрдөгү дин темасы нечендеген илимий изилдөөлөрдүн объектисине жана предметине айланды дегени негиздүү.

2-жыйынтык.Акындык поэзияда кыргыз жана түрк акындарынын ашыктарынын чыгармачылыгы тууралуу системалуу түрдө иликтөө жүргүзүүнүн азыркы доордо да мааниси зор. Элдик чыгармаларды тарыхый доорлордун элегинен өткөндүгүн алардын өнүгүшүнө обьективдүү жана субьективдүү себептер болгондугун белгилегени негиздүү.

3-жыйынтык. Түрк ашыгдарынын чыгармачылыгына суфизмдик дербиштер басымдуу таасир тийгизсе, дин темасы кыргыз акындык поэзиясына дин түшүнүгүн таратуучу миссионерлер тарабынан жайылтылып, ал жалпы эле Орто Азия элдерине тарай баштагандыгын белгилегени ынанымдуу.

4-жыйынтык. Кыргыз адабиятынын тарыхында акындык поэзия өнөрү байыркы мезгилдерден бери өнүгүп келип XIX кылымдын аягы XX кылымдын башында өзгөчө бийиктикке жетсе, түрк адабиятында XVI кылымдан бери карай алганда Осмон империясынын тушунда бийиктигине жетип, XVIII кылымда уланып, XIX кылымда атайын жөнг (уюм) пайда болуп, түрк акындык өнөрү кыргыз акындык поэзиясынан илгери пайда болгондугун белгилегени пикир жаратат.

5-жыйынтык. Кыргыз жана түрк акындык поэзиясында замана акындары тууралуу алардын чыгармачылыгы өзүнчө бир тилкени ээлегени, көпчүлүк убакта идеялык көркөмдүк жана тематикалык жактан алганда типтүү жалпылыктарга ээ экендиги жана ыр түзүлүшүнүн окшоштуктары белгиленип, акындык поэзияда өзүнчө бир агымдын калыптанышына алып келди деген тыянагы туура жана ынанымдуу.

Тексттик талдоо боюнча алганда түрк тилиндеги тексттердин котормолоруна дагы бир ирет карап чыгууга туура келет. Айрым жерлерде ыр сабындагы ой мацыз так берилбей калган жерлер учурайт.(2-глава боюнча)

6-жыйынтык. Акындык поэзия өнөрүндө баштапкы диний түйшөмөл түшүнүктөр, ишенимдер чоң диндерде өзүнүн баштапкы элементтери менен кошо сакталып калышы, бир нече диндик элементтер аралашып өзүнүн сиңкреттүүлүгү менен диний теманын кеңири форматта жайылышына алып келип, ал кыргыз жана түрк акындык поэзиясында эволюциялык өнүгүүсүн көргөзүп, улуттук идеология жана саясий кызыкчылыктар кошо камтылган дегенин колдоого болот.

Арийне айта кете турган сөз «тотем», же «тотемизм» терминдери илимде баштапкы диний түшүнүктөр деп берилет. Бул терминдердин түбү ишеним менен дш илим аркылуу эки башка түшүнүк берерине ачык аныктамалар кире элек кездерде «түшүнүм» катары кабылданган, кийин булар чоң диндердин калыптанышына өзөк болуп берген, андыктан «тотемдик, шаманизм, тенгризм», деп чогуу алган убактарда тактоо керек.

7-жыйынтык. Акындык поэзиянын эволюциялык жолун иликтеп, ошондой эле окумуштуулардын илимий изилдөөлөрүнүн адабий-теориялык көз караштарында айтылган ой-пикирлердин жана гипотезалардын тыянактарына таянганда, кыргыз жана түрк акындык поэзиясы, кыргыз фольклорунун жана адабият таануунун, кыргыз профессионал адабиятынын тарыхында атайын багыттуу орун алды дегени ишенимдүү далилдер менен ырасталат.

Диссертациялык иштин грамматикалык өңүтүнөн алганда жакшылап карап, каталарын четтетүү керек.

5. Диссертацияда чыгарылган ар бир илимий жыйынтыктын (жобонун) жана изденүүчүнүн корутундусунун жаңылыгынын деңгээли.

1-жыйынтык жарым жартылай жаңы. Себеби, кыргыз акындык поэзиясында бул темага мурда, кийин кайрылгандар жок эмес. Өзгөчө замана акындары тууралуу кеңири изилдөөлөрдө дин темасы белгилүү бир проблеманын чегинде каралган. Ошондой болсо да кыргыз жана түрк акындар поэзиясын системалуу түрдө эволюциялык өнүгүү жолун салыштырма ыкмада илимий изилдөөнүн объектисине алганы жаңы.

2-жыйынтык жарым жартылай жаңы дешке болот. Акындык поэзияда кыргыз жана түрк акындарынын ашыктарынын чыгармачылыгы тууралуу системалуу түрдө, эволюциялык өнүгүү процессинин жолунда, салыштырма

ыкмада тексттик анализ кылып, иликтөө жүргүзүү, акындар поэзиясынын проблемаларын талдоо жаңы көз караш. *Ал эми элдик фольклордун жанр жана жанрдык түрлөрүндөгү диний алкактын жаралышы тууралуу пикирлер, тарыхый доорлордун элегинен өткөндүгүн алардът өнүгүшүнө объективдүү жана субъективдүү себептер болгондугу мурда да белгиленип келген.*

3-жыйынтык жаңы дешке болот. Анткени кыргыз жана түрк акындар поэзиясынын доорлорго карай, адабий процесстин өнүгүү жолу боюнча эволюциялык өнүгүү жолун салыштырып карайт.

Түрк ашыгдарынын чыгармачылыгына суфизмдик дербиштер басымдуу таасир тийгизсе, дин темасы кыргыз акындык поэзиясына дин түшүнүгүн таратуучу миссионерлер тарабынан жайылтылып, ал жалпы эле Орто Азия элдерине тарай баштагандыгын белгилегени талдоолору шимге пайдасын тийгизе алат.

4-жыйынтык жаңы болуп эсептелет. Себеби, Кыргыз адабиятынын тарыхында акындык поэзия өнөрү байыркы мезгилдерден бери өнүгүп келди XIX кылымдын аягы XX кылымдын башында өзгөчө бийиктикке жетет деп эки этапта карайт. Ал эми түрк адабиятында XVI кылымдан бери карай алганда Осмон империясынын тушунда бийиктигине жетип, XVIII кылымда уланып, XIX кылымда атайын жөнг (уюм) пайда болуп, түрк акындык өнөрү кыргыз акындык поэзиясынан илгери пайда болгондугун үч этапта карап, акындык поэзиядагы жалпылыгын жана айырмасын талдайт, аны автор тарыхый процесстин контекстинде изилденген.

Кыргыз акындар поэзиясынын башаты абалтан калыптанып келген, исламдык диний сүртүмдөрдү кийинки этабы деп кароо керек, ушул жагынан ал түрк акындар поэзиясындагы дин темасынын өркүндөшүнөн кийин турушу мүмкүн деп тактоону сунуш кылам.

5-жыйынтык жарым жартылай жаңы дешке болот. *Кыргыз акындык поэзия айдынында замана акындары тууралуу атайын илимий монографияларда дин темасы көтөрүлүп, алардын мезгшдин агымындагы багыт катары каралганы бар.*

Ал эми кыргыз жана түрк акындык поэзиясында замана акындары тууралуу алардын чыгармачылыгы өзүнчө бир тилкени ээлегени, көпчүлүк убакта идеялык көркөмдүк жана тематикалык жактан алганда типтүү жалпылыктарга ээ экендиги жана ыр түзүлүпгүнүн окшоштуктары белгиленип, акындык поэзияда өзүнчө бир агымдын калыптанышына алып келди дегени жаңы пикир.

6-жыйынтык жаңы. Акындык поэзия өнөрүндө баштапкы диний түйшөмөл түшүнүктөр, ишенимдер чоң диндерде өзүнүн баштапкы элементтери менен кошо сакталып калышы, бир нече диндик элементтер аралашып өзүнүн сиңкреттүүлүгү менен диний теманын кеңири форматта жайылышына алып келип, ал кыргыз жана түрк акындык поэзиясында эволюциялык өнүгүүсүн көргөзүп, улуттук идеология жана саясий кызыкчылыктар кошо камтылган.

7-жыйынтык жаңы. Кыргыз жана түрк акындык поэзиясындагы дин темасындагы ырлардын эволюциялык өнүгүү жолун салыштырма ыкмада иликтегени; ошондой эле өзүнө чейинки окумуштуулардын илимий изилдөөлөрүнүн адабий-теориялык көз караштарында айтылган ой-пикирлердин жана гипотезалардын тыянактарына таянып, кыргыз жана түрк акындык поэзиясындагы дин темасы, кыргыз фольклорунун жана адабият таануунун, кыргыз профессионал адабиятынын тарыхында атайын багытта өнүгүп, илим айдынында эки элдин маданий-тарыхый алакасын биримдикке үндөйт жана орду бар дегени жаңы көз караш.

6. Ички биримдигин жана тиешелүү актуалдуу проблеманын, теориялык жана прикладдык милдеттердин чечилишине алынган жыйынтыктардын багыттын баалоо.

10.01.01 - кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган Мустафа Йылмаздын "Кыргыз жана түрк акындарынын чыгармачылыгындагы диний ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары" аттуу темадагы диссертациясы азыркы учурдагы кыргыз адабиятынын алдыңкы жана алгылыктуу теориялык жол-жоболоруна толук ылайык келет.

Андагы адабий-тарыхый, илимий-теориялык маалыматтар, жоболор, тексттик талдоолор жана жыйынтыктар кыргыз жана түрк акындык поэзиясындагы дин темасына арналган чыгармачылык процессти ачып бере алган.

Диссертациялык иштин главалары, параграфтары бири-бири менен логикалык жактан ыраатуу жана маанилик жактан ич ар бекем тутумдашып, чыгарылган жыйынтыктар да ошондой эле биримдикти түзүп, бири-бирин толуктап турат.

Диссертацияда коюлган проблемалар бир бүтүн системаны түзөт жана талдоолорду, жоболорду жана негиздүү корутундуларды өз ичине камтыйт.

Автор объектиге алынган теманын тегерегинде аналитикалык ой жүгүртүүгө жетише алган жана илимий, теориялык, тексттик тиешелүү материалдарды талдай билет, көркөм чыгармаларды, маалыматтарды шайкеш колдоно алган, салыштырма-тарыхий, салыштырма-типологиялык аспектилерде аларды терең анализден өткөрө алышы диссертацияда коюлган маселелерди бир бүтүндүктө, ырааттуулукта ачып берүүгө, аларга жеке көз карашын билдирүү ынанымдуулугуна алып келген.

7. Алынган жыйынтыктардын практикалык баалуулугу.

Мустафа Йылмаз "Кыргыз жана түрк акындарынын чыгармачылыгындагы диний ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары" аттуу темадагы диссертациясына байланыштуу материалдардын төмөнкүдөй илимий-теориялык табиятын жана практикалык маанисин ачып берген:

- кыргыз жана түрк элдеринин акындык поэзиясында дин ырларын иликтөө эки элдин акындык чыгармачылыгындагы генетикалык байланышты мындан ары тереңден изилденишине жол ачат;
- кыргыз жана түрк элдеринин акындык поэзиясында дин темасынын келип чыгышы, калыптанышы, коомдун өнүгүүдө баштапкы булактардын бири катары кызмат көрсөтө алат;
- аткарылган диссертациянын жоболору, жыйынтыктары, кыргыз жана түрк акындык поэзиясындагы дин темасына арналган ырлардын тематикасын, мотивдерин жана диндин, диний ишенимдердин жайылышын, калыптанышын, доорлордо, социалдык катмарларга кантип сингендигин окуп үйрөнүүдө кеңири колдонсо болот;
- фольклористикада, кыргыз профессионал адабиятында, адабият таануу боюнча окуу-усулдук куралдарды, көрсөтмөлөрдү, колдонмолорду түзүүдө пайдаланууга;
- орто мектептерде жана жогорку окуу жайлар үчүн атайын жазылган окуу куралдарды мазмундук жактан толуктоого, жаңылоого;
- кыргыз филология, түркология факультеттеринин студенттерине, магистранттарга, аспиранттарга окулган лекциялык курстун курамына кошумча маалымат катары пайдаланууга мүмкүндүк берет.
-

8. Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын жана натыйжаларынын жарыялангандыгын тастыктоо

Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча Мустафа Йылмаздын 8 (сегиз) макаласы жарык көргөн. Алардын жалпы көлөмү 5 басма табакты түзөт жана 132 балл болгон.

Диссертациянын негизги жоболору төмөнкү макалаларда чагылдырылган:

1. **Yilmaz,** M. Mehmed Nasuhi Efendinin Hayati ve eserleri [Текст] / M. Yilmaz // Жаш илимпоздордун I эл аралык конгрессинин билдирүүлөрү. Атайын чыгарылыш – 2016. - 139-145-б.
2. **Йылмаз, М.** Кыргыз фольклорундагы зароастризм дининин элементтери жана исламдашуу процесси [Текст] / М.Йылмаз // К.Карасаев атындагы БГУнун Жарчысы. - №4 (42). - 2017. - 37-41-б.
3. **Йылмаз,** М. Түрк элдеринде исламга чейинки диний поэзияга жалпы көз караш [Текст] / М.Йылмаз // К.Карасаев атындагы БГУнун Жарчысы. - №2 (44). - 2018. - 41-46-б.
4. **Йылмаз, М.** Түрк элиндеги исламга чейинки диндер жана диний ишенимдер [Текст] / М.Йылмаз // К.Карасаев атындагы БГУнун Жарчысы. - №2(44). – 2018. – 51-55-б.
5. **Йылмаз,** М. Шаманистские верования кыргызов и образцы первых религиозных песен [Текст] / М.Йылмаз // Наука и образование: новое время. -2018 - №3(18). - с. 19-22. http:// articulus-info.ru

6. **Йылмаз, М.** Народные верования в древности и возникновение фольклорных жанров [Текст] / М.Йылмаз // Наука и образование: новое время. - 2018 - №3(18). - с. 22-25. http:// articulus-info.ru

7. **Йылмаз, М.** Anadoluda dini sıırın oluśmu [Текст] / М.Йылмаз // Тил, адабият жана искусство маселелери. Атайын чыгарылыш. - 2018. - 103-107-б.

8. **Йылмаз, М.** Түрк эпостору тууралуу жалпы маалымат [Текст] / М.Йылмаз // Известия ВУЗов Кыргызстана. - 2018. - №7 (29 ст) - 2018. - 136-140-б.

9. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.

Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максаттары менен милдеттерине дал келет. Автореферreprésentants кыргыз жана орустилдериндеги нускалары жазылган. Автореферattтын кыргыз, орус, англис тилдеринде жазылган резюмеси бар.

10. Жетектөөчү уюмду, расмий оппоненттерди дайындоо жөнүндө сунуштун негиздүүлүгү.

- жетектөөчү мекеме катары - 10.01.01-кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин докторлору, кандаттары эмгектенишкен К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин Кыргыз адабияты жана манастаануу кафедрасын;

- биринчи расмий оппонент катары изилдөөнүн проблемасына жакын

эмгектери (Жеке чыгармачылык менен көркөм мурастын айкалышы. Монография. - Бишкек, - 2010; Фольклордук поэтика жана жазма адабият Бишкек, 2015) бар филология илимдеринин доктору, профессор **Искендерова Суусар Искендеровнаны** (авторефераты боюнча шифры 10.01.01);

- экинчи расмий оппонент катары изилдөөнүн проблемасына жакын

эмгектери (Манас ысмынын келип чыгышы. // "Жусуп Мамайдын манасчылык өнөрү" деп аталган илимий конференциянын материалдары. Талас мамлекеттик университетинин Жарчысы - Бишкек, 2014.) бар филология илимдеринин кандидаты, доцент **Медетов Аскар Советовичти** (авторефераты боюнча шифры 10.01.01) сунуштайм.

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы сунуш кылынган документтерди карап чыгып, Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясынын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институту жана Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин алдындагы докторлук (кандидаттык) диссертацияларды коргоо боюнча Ведомостволор аралык Д10.18.575 диссертациялык кеңешине 10.01.01 - кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын

6. **Йылмаз,** М. Народные верования в древности и возникновение фольклорных жанров [Текст] / М.Йылмаз // Наука и образование: новое время. - 2018 - №3(18). - с. 22-25. http:// articulus-info.ru
7. **Йылмаз, М.** Anadoluda dini sıırın oluşmu [Текст] / М.Йылмаз // Тил, адабият жана искусство маселелери. Атайын чыгарылыш. - 2018. - 103-107-б.
8. **Йылмаз, М.** Түрк эпостору тууралуу жалпы маалымат [Текст] / М.Йылмаз // Известия ВУЗов Кыргызстана. - 2018. - №7 (29 ст) - 2018. – 136-140-б.

9. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.

Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максаттары менен милдеттерине дал келет. Авторефераттын кыргыз жана орустилдериндеги нускалары жазылган. Авторефераттын кыргыз, орус, англис тилдеринде жазылган резюмеси бар.

9. Жетектөөчү уюмду, расмий оппоненттерди дайындоо жөнүндө сунуштун негиздүүлүгү.

- жетектөөчү мекеме катары - 10.01.01-кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин докторлору, кандаттары эмгектенишкен К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин Кыргыз адабияты жана манастаануу кафедрасын;
- биринчи расмий оппонент катары изилдөөнүн проблемасына жакын

эмгектери (Жеке чыгармачылык менен көркөм мурастын айкалышы. Монография. - Бишкек, - 2010; Фольклордук поэтика жана жазма адабият Бишкек, 2015) бар филология илимдеринин доктору, профессор **Искендерова Суусар Искендеровнаны** (авторефераты боюнча шифры 10.01.01);

- экинчи расмий оппонент катары изилдөөнүн проблемасына жакын

эмгектери (К.Алмазбековдун чыгармаларындагы арман ырларынын берилиши // БГУ Жарчысы №4-(30) 2014; К. Алмазбековдун лирикасынын идеялык-тематикалык өзгөчөлүктөрү // БГУ Жарчысы №1-(35) 2016) бар филология илимдеринин кандидаты, доцент **Чыйбылова Бурулсун Асековнаны** (авторефераты боюнча шифры 10.01.01) сунуштайм.

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы сунуш кылынган документтерди карап чыгып, Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясынын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институту жана Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин алдындагы докторлук (кандидаттык) диссертацияларды коргоо боюнча Ведомостволор аралык Д. 10.18.575 диссертациялык кеңешине 10.01.01-кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын

изденип алуу үчүн жазылган **Мустафа Йылмаздын "Кыргыз жана түрк акындарынын чыгармачылыгындагы диний ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары"** деген темадагы диссертациясын кабыл алууну сунуш кылат.

Эксперттик комиссиянын мүчөсү,
филология илимдеринин доктору Орозобекова **Ж.К.**

Эксперттик комиссиянын мүчөсүнүн колун тастыктаймын:

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, ф.и.к. / **Ы**йсаева Н.Т.

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жаыа адабият институтуна, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине жана К. Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетине караштуу Д 10.18.575 диссертациялык кеңешке келип түшкөн 10.01.01-кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасыы алуу үчүн жазылган **Мустафа Йылмаздыи «Кыргыз жана түрк акындар чыгармачылыгыидагы диний ырлардын окшоштуктары жаиа айырмачылыктары»** деген темадагы диссертациясына эксперттик комиссиянын мүчөсү ф.и.к., доцент Насыр Сыдыковдун

КОРУТУНДУСУ

1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды **коргоого кабыл** алуу укугу **берилген адистикке иштии дал келиши.**

Мустафа Йылмаз тарабынан жазылган «Кыргыз жана түрк акындар чыгармачылыгындагы дииий ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары» деген темадагы каыдидаттык диссертациясы диссертациялык кеңештин профилине туура келет.

Иште 10.01.01-кыргыз адабияты адистигинин паспортуна толугу менен жооп берүүчү улуттук адабияттаануунун фонунда кыргыз жана түрк акындарынын чыгармачылыгындагы дииий ырлар тууралуу жалпы обзор берилип, эки элдин бул темадагы ырларынын окшоштуктары жана айырмачылыктары боюнча изилдөө жүргүзүлгөы.

2. Диссертациянын темасыиыи актуалдуулугу. Диний темадагы ырлар кыргыздын, түрктүы көркөм сөз өнөрүндө байыркы доордон бүгүнкү күнгө чейин үзгүлтүксүз иштелип келгендигине карабастан, улуттук жана түрк адабият таануу илиминде аталган темада айрым изилдөө, эмгектерди эске албаганда салыштырма планда системалуу жана кеңири аспектиде илимий талдоого алынбаган. Жогоруда айтылгандардыы негизинде изденүүчү тарабынан аткарылган илимий изилдөө актуалдуу жана өз убагында жазылган деп корутундуласак болот.

3. Илимий жыйынтыктар.

1-жыйынтык. Дүйнөлүк фольклор жана адабият тарыхында байыркы тотемдик, фетиштик, диний ортодоксалдык, дүйнө таанымдык мифологияда жолуккан диний образдар улам кийинки доорлордо да үзгүлтүксүз өнүктүрүлүп, поэтикалык-эстетикалык, тарбиялык жана таанып билүүчүлүк планда өзүнүн маанисин жоготпой келет. (1-бап, 1-бөлүмчө).

ИНСТИТУТ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМ. Ч. АЙТМАТОВА НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
Вход. № 110/04-8
« 11 » мая 20 20

2-жыйынтык. Дүйнөлүк фольклористикада, адабият таанууда диний темасы бир топ эле изилденген. Ал изилдөөлөрдө дин темасынын жана андагы образдардын ар түрдүү доорлордогу, агымдардагы ачылыш өзгөчөлүктөрү, андагы образдарды ачып берүүдөгү эки элдин акындары колдонгон поэтикалык ыкмалар, көркөм сөз каражаттары, индивидуалдуу өзгөчөлүктөрү изилденген. (1-бап, 1.2-бөлүмчө).

3-жыйынтык. Улуттук адабият илиминде эки элдин ортосундагы дин темасы айрым учурларда гана сөзгө алынганы менен атайын системалуу түрдө изилдеген эмгек жазыла элек. (1-бап, 1-бөлүмчө).

4-жыйынтык. Кыргыз-түрк фольклорунда архаикалык-мифологиялык: зооморфтук, тотемдик, фетиштик дин образдары кеңири кезигет. Эки элдеги эпостор менен дастандардагы диний көз караштар кеңири талдоого алынган. (1-бап, 3-бөлүмчө).

5-жыйынтык. Кыргыз акындар чыгармачылыгы менен ашык адабияты (түрк акындар чыгармачылыгы) эки элдин адабий өсүү жолуыда өз алдынча мезгилдик мерчемди кучагына алуу менен, салттуу өзгөчөлүктөрдү калыптандырган чыгармачылык этап катары адабияттын тарыхында жашап калгандыгы жагынан окшоштуктарга ээ (2-бап, 1-бөлүмчө);

6-жыйынтык. Кыргыз-түрк акындар чыгармачылыгындагы айтыштар жана атышмалар (түрк айтыштары) жалпы жонунан окшош.
(2-бап, 2-бөлүмчө).

7-жыйынтык. Кыргыз элинин эпикалык чыгармалардагы тотемдик, культтук, шамандык байыркы диний көрүнүштөр, исламдык (Манастын намаз окуусу, даарат алуусу, нике кыюу, сүннөт кылуу ж.б.) түшүнүктөр синкреттик абалда көркөм чагылдырылса, түрк дастандарынын көбү исламдашып, шариаттын жол-жоболоруна, исламдык идеяларга негизделген. Бул кыргыз эпосторунун байыркылыгынан кабар берсе, түрк дастандары кийинки мезгилдерде жаралганын күбөлөйт. (1-бап, 3-бөлүмчө).

8-жыйыитьис. Орто кылымдагы түрк акыыдары Ахмед Яссави, Сулейман Бакыргани ж.б. акындардын чыгармачылыгы XIX к. аягы XX к. башындагы кол жазма адабиятын түптөгөн кыргыз акындарына өз таасириы тийгизип, жазма, төкмө акындардын чыгармачылыгында диний мотивдердин жаралуусун шарттаган;

9-жыйынтык. Кыргыз жана түрк акындарыыда төкмөлүк, устат-шакиртчилик, синкреттүүлүк, айрым поэтикалык салттуулуктарда окшоштуктар болгону менен түрк ашыктарындагы түш көрүү, түшүндө

шербет суу ичүү салты кыргыз акындарында кездешпегени менен айырмалуу. Ошондой эле түрк акындарынын чыгармаларында Алланы, пайгамбарларды улуктоо, исламдын шариат-жоболорун түшүндүрүп, ыймандуулукка үндөө идеялары (суфийлик идеялар) басымдуулук кылса, кыргыз акындары замана тууралуу ырларды ырдоодо артыкчылыкка ээ. Кыргыз акындары заман тууралуу ойлорду салттуу тема катары ар бир акын ырга салып, адабий агымга чейин көтөрүлгөн.

4. Диссертацияда чыгарылгаи ар бир жыйыитыктын (илимий жобонун) жапа издеиүүчүнүи корутундусунун негиздүүлүгү жаиа ишенимдүүлүгүнүн деңгээли.

1-жыйыитык. Дүйнөлүк фольклор жана адабият тарыхындагы дин темасы жана салыштыруу методу конкреттүү фактылык материалдар менен далилденген, изденүүчүнүн корутундусу негиздүү.

2-жыйынтык. Эки элдин дин темасындагы ырларды изилдөөдөгү методологиялык таянычтар, орус, түрк жана жана кыргыз адабият таануусундагы аталган тема боюнча жазылган илимий изилдөөлөр менен бекемделип, тастыкталды.

3-жыйынтык. Кыргыз-түрк адабият таануусунда диний ырлардын изилдениш тарыхына кеңири экскурс жасалган.

4-жыйынтык. Кыргыз-түрк фольклорундагы диндик образдарын архаикалык, мифологиялык жана турмуш-тиричиликтик компоненттери элдик оозеки чыгармачылыктын мисалынын негизинде талдаыган.

5-жыйынтык. Кыргыз-түрк элдик акындарынын чыгармачылыгындагы диний ырлардагы образдарга тиешелүү маселелер материалдарга обзор берүү аркылуу далилденген.

6-жыйынтык. Кыргыз-түрк элиндеги "Замана" агымындагы акындар поэзиясындагы дин темасын талдоодо фактылык материалдар менен бекемдөөгө аракет жасалган. Бирок, темага байлаыыштуу айрым материалдар толук камтылбай калса, кээ бир чыгармалар темадан алыстап калган.

7-жыйынтык. Кыргыз-түрк элдеринин дин темасындагы ырларынын окшоштуктары менен айырмачылыктары конкреттүү фактылардын негизинде ачып берүүгө аракеттер жасалган.

5. Диссертацияда чыгарылган ар бир илимий жыйынтыктын (жобонуи) жапа изденүүчүнүн корутуидусунуи жацылыгынын деңгээли.

1-жыйынтык. Жарым-жартылай жаңы. Анткени, 1-бөлүмдүн 1-параграфында айтылган маселелер диссертант тарабынан белгиленген илимий эмгектерде айтылган.

2-жыйынтык. Жарым-жартылай жаңы. Себеби, илимий иштин аталган параграфында изилдөөнүн багыты боюнча кыргыз-түрк, орус жана КМШ өлкөлөрүндө жазылган эмгектерге жасалган экскурста фактылык материалдарды маалымдоого басым жасап, алардагы негизги корутундуларга диссертант азыраак көңүл бурган.

3-жыйынтык. Жаңы. Кыргыз-түрк адабият таануусуыдагы диний ырлардын изилдениш абалына диссертант тарабыыан биринчи жолу көңүл бурулган.

4-жыйынтык. Жаңы. Кыргыз-түрк фольклорундагы диндик образдар мифтик, эпостук чыгармалардаы тартып, жыйырманчы кылымдагы фольклордук материалга чейин кеңири анализдеыген.

5-жыйынтык. Жаңы деп эсептөөгө болот. Диний образдарга акындар чыгармачылыгынын негизинде алгачкы жолу атайын обзор берилген.

6-жыйынтык. Жаңы деп эсептөөгө болот. Кыргыз-түрк элдеринин "Замана" агымындагы акындар поэзиясындагы дин темасынын көркөм иштелиши адабий талдоого алынган.

7-жыйыитык. Жаңы. Эки элдин дин темасындагы ырларынын окшоштуктары менен айырмачылыктары конкреттүү фактылар менен далилденген.

6. Ички биримдигин жана тиешелүү актуалдуу **проблемаиын, теориялык жана прикладдык милдепердин чечилишине алынган жыйынтыктардын багытын баалоо.**

Изденүүчү Мустафа Йылмаздын «Кыргыз жана түрк акындар чыгармачылыгындагы диний ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары» аттуу темадагы кандидаттык диссертациялык ишинин жыйынтыктары кеңири адабий-фактылык материалдарга таянып чыгарылган, кыргыз-түрк поэзиясынын тарыхый өнүгүүсүн эске алуу аркылуу белгилүү бир жыйынтыктарды чыгарууга аракеттер жасалган. Диссертация аталган маселе боюнча бир ички бүтүндүккө бириктирилген бир топ илимий жаңы жыйынтыктарды жана жоболорду камтыйт жана алар автордун адабият таануу илимине кошкон жеке салымын күбөлөп турат.

7. Алынгаи жыйынтыктардын практикалык **баалуулугу.** Кандидаттык диссертациялык изилдөөдөн төмөидөгү практикалык жоболор ишке ашырылган:

- кыргыз-түрк адабияттарынын тарыхы, теориясы боюнча кийинки илимий изилдөөлөрдө таяныч болууга, иликтөөнүн багытынын андан ары уланышына негиз болуп бере алат.

- орто мектептер жана жогорку окуу жайлар үчүн атайын жазылган окуу китептерин мазмундук жактан толуктоого, жаңылоого мүмкүнчүлүк түзүлөт;
- студеыттерге, магистрлерге, аспиранттарга окулган лекциялык курстун курамына кошумча маалымат катары тартууланат;
- окуу жайларда акындар чыгармачылыгына арналган атайын семинарды, адистик курстарды өткөрүүдө, алардын окуу программаларын түзүүдө пайдаланылат;

8. Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын жана натыйжаларын жарыялангандыгын тастыктоо.

Изденүүчүнүы диссертациясынын темасы боюнча 10 макаласы жарык көрүп, республикалык жана эл аралык конференцияларда илимий баяндамалар жасалган. РИНЦ системасына кирген макалалары - 2.

9. Авторефераттын диссертацияиын мазмунуна дал келиши. Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуыа, анда коюлган изилдөөнүн максаттарына жана милдеттерине дал келет. Авторефераттын окшош түзүлгөн кыргыз, орус, англис тилдериндеги резюмеси бар.

10. Жетсктоочү уюмду, **расмий оппоненттердн дайындоо жөнүндө сунуштун негиздүүлүгү.**

Д 10.18.575 диссертациялык кеңешинин эксперттик комиссиясыиын мүчөсү диссертация боюнча төмөнкү жетектөөчү уюмду жаыа расмий оппоненттерди дайындоону сунуш кылат:

- жетектөөчү мекеме катары - 10.01.01 - кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдериыин докторлору, кандаттары эмгектенишкен К.Тыыыстанов атыыдагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин Кыргыз адабияты жана манастаануу кафедрасын;
- биринчи расмий оппонент катары изилдөөнүн проблемасына жакын эмгектери (Жеке чыгармачылык менен көркөм мурастын айкалышы. Монография. — Бишкек, - 2010; Фольклордук поэтика жаыа жазма адабият Бишкек, 2015) бар филология илимдеринин доктору, профессор **Искендерова Суусар Искеидеровнаиы** (авторефераты боюнча шифры 10.01.01);
- экинчи расмий оппонент катары изилдөөнүн проблемасына жакын эмгектери (Манас ысмыыын келип чыгышы. // "Жусуп Мамайдын манасчылык өнерү" деп аталгаы илимий конфереыциыыын материалдары. Талас мамлекеттик университетинин Жарчысы - Бишкек, 2014.) бар филология илимдеринин каыдидаты, доцент Медетов Аскар Советовичти (авторефераты боюнча шифры 10.01.01) сунуштайм.

Эксперттик кароого сунуш кылынган диссертацияны, авторефератты жана документтерди карап чыгып, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна, Ж.Баласагын атыдагы Кыргыз улуттук уыиверситетине, К.Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетине караштуу түзүлгөн филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алууга диссертацияларды коргоо боюнча Д 10.18.575 диссертациялык кеңешине изденүүчү **Мустафа Йылмаздын** 10.01.01 - кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн берилген «**Кыргыз жаиа түрк акыидар чыгармачылыгындагы диний ырлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары**» деген темадагы каыдидаттык диссертациясын коргоого кабыл алууну сунуштайм.

Эксперттик комиссиянын мүчөсү,
филологня илимдеринин кандидаты,
доцент **Н. Сыдыков**

Эксперттик комиссиянын мүчөсүүн колун тастыктайм:

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, ф.и.к. Н.Ыйсаева